

Bilinmeyen Bir Selçuklu Kitabesinin Düşündürdükleri¹

Muhammet ARSLAN*

ÖZ

Konya'nın Karatay ilçesi Karaaslan Dede Mahallesi'ndeki Taşra Karaaslan Büyük Camii'nde Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan'ın adının geçtiği bir Selçuklu kitabesi bulunur. Kitabenin hangi yapı türüne ait olduğu anlaşılmaz. Bunun Konya'daki bir Selçuklu yapısına ait olduğu ve yıkılması ile bugünkü yerine konulduğu düşünülmektedir. Cami üzerinde bulunması ise bunun bir camiden buraya nakledildiği fikrini düşündürmektedir. Belki de aynı yerde bulunan Selçuklu camisi yıkılmış ve yerine şimdiki cami yapılarak bir duvarında da kitabesi korunmuş olmalıdır.

Kitabenin hangi Selçuklu yapısına ait olabileceği konusunda akla ilk 1272 tarihli Caca oğlu Nureddin Bey'in vakfiyesi gelmektedir. Şöyle ki; Cacaoğlu Nureddin Bey, vakıflarının sınırlarını belirlerken "Konya şehrinin dışarısında, Arslan Köyü'ne ait caminin...." şeklindeki ifadesi ile bizi Konya şehir surlarının dışında inşâ edilmiş bir caminin varlığından haberdar etmektedir. Biz bu kitabenin Cacaoğlu Nureddin Bey'in 1272 tarihli vakfiyesinde bildirdiği camiye ait olduğu kanısındayız.

Aynı camiye bu kez 1483 tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri'nde rastlarız. Ancak burada "Karaaslan Mahallesi Mescidi" ve "Karaaslan Mescidi" şeklinde iki ayrı yapıdan bahsedilir. Bu durum "Taşra Karaaslan Camii"nin varlığını teyit ettiği gibi, akla şehir surları içindeki "İç Karaaslan Mescidi"ni de getirir. Başka bir deyişle, bunun "İç" olarak nitelendirilmesi, bir de "Dış", yani "Taşra'da, şehir surlarının dışında inşâ edilmiş bir benzerinin olduğunu düşündürür. Nitekim Caca oğlu Nureddin Bey'in "Konya şehrinin dışarısında..." ifadesi bunu doğrular niteliktedir.

Söz konusu II. Kılıçarslan dönemine ait kitabenin yukarıda zikredilen vakfiye ve vakıf tahrir defterinde belirtilen "Taşra Karaaslan Camii"ne ait olduğu ve bunun İç Karaaslan Mescidi ile birlikte II. Kılıçarslan döneminde aynı bâni tarafından yaptırıldığı kabul edildiğinde, İç Karaaslan Mescidi için bâni olarak teklif edilen Vezir Necmeddin Karaaslan'ın durumu/yaşamı tartışmalı hale gelmektedir. Bu bildiriye, II. Kılıçarslan dönemine ait kitabeden hareketle Vezir Necmeddin Karaaslan'ın "İç ve Taşra Karaaslan" yapılarıyla olan bağlantısı hakkındaki fikirler tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Konya, Selçuklu, Cami, Karaaslan, Cacabey.

* Kafkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü
muhammetarslan25@gmail.com

1- Bu çalışma Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Türk-İslâm Sanatları Bilim Dalı'nda Prof. Dr. Hüseyin YURTTAŞ danışmanlığında hazırlanan "Anadolu'da Selçuklu Çağı Cami ve Mescit Mimarisi (Plan-Mimari-Süsleme)" adlı Doktora Tezi'nden üretilmiştir.

Thoughts About An Unknown Seljukian Inscription

Muhammet ARSLAN*

ABSTRACT

Around Karaaslan Dede neighborhood in Karatay, Konya, there is a Seljukian inscription on Taşra Karaaslan Great Mosque that mentions the name of Kılıçarslan II who was the Sultan of Anatolian Seljuk. It is out of focus that the inscription belongs to which building. It is thought that the inscription belongs to any Seljukian building in Konya and it was put in its current place after the destruction of the previous building. Being situated on a mosque gives rise to thought that it was a part of a mosque. Probably, a Seljukian mosque in same place must be fall down and the current mosque was built in the place of the previous and the inscription was used on it.

Emdowment of Governor Cacaoğlu Nureddin which is dated to 1272 comes to mind first about which Seljukian building it can be belong to. Namely, with his expression “outside of the city, ...of mosque in village of Arslan” Cacaoğlu Nureddin Bey informed us about a mosque that was built outside of the city wall while he was determining border of his foundations. We are of the opinion that this inscription belongs to the mosque which is mentioned by Governor Cacaoğlu Nureddin in the endowment dated to 1272.

We discover again same mosque in cadastral record book of Karaman State dated to 1483. However, it is mentioned two different buildings as Masjid of Karaaslan and Masjid of Karaaslan District. This case both confirms the existence of Mosque of Taşra Karaaslan and brings to mind Inner Karaaslan Masjid inner side of the city walls. In other words, naming it as “inner” makes think that the existence of similar one which was built in the outside of the city; in rural area. Thus, expression in the way of “outside of Konya” by Governor Cacaoğlu Nureddin is predicative for this.

When it is accepted that the inscription belongs to the period of Kılıçarslan II is bound up with “Taşra Karaaslan Mosque” that is mentioned in the endowment and the cadastral record book, and this was built by same person with Inner Masjid of Karaaslan in the period of Kılıçarslan II, life and position of Vizier Necmeddin who is considered as the builder of Inner Masjid of Karaaslan become suspicious. In this study, it will be argued assumptions about the relation of Vizier Necmeddin Karaaslan with Inner and Outer Karaaslan Mosques with the reference to the inscription dated to the period of Kılıçarslan II.

Key Words: Konya, Seljukian, Mosque, Karaaslan, Cacabey.

Kırşehir Emiri Caca oğlu Nureddin Bey, 1272 tarihli vakfiyesinin Arapça nüshasında vakıflarının sınırlarını belirtirken “Konya şehrinin dışarısında, Arslan Köyü’ne ait bir camiden” bahseder (Temir, 1989: 116.; Bayburtluoğlu, 1995: 7).

Günümüzde Konya’nın Karatay ilçesine bağlı, hakikaten Konya şehrinin dışarısında ve bugün Arslan Köy, Taşra Karaarslan Köyü ya da Taşra Karaarslandede Köyü olarak da bilinen yerde 1930 tarihli bir cami bulunur (Foto.: 1). Taşra Karaarslan Büyük Camii olarak bilinen bu cami ile ilgili en eski arşiv kaydı 1105 H., 1693-94 M. tarihlidir (OAK: 25/2923.; OAK: 40/4585.; OAK: 85/4205). 1714-15 tarihli 45 numaralı Konya Şeriye sicilindeki bir kayıt ise bu binayı Mevlevi El-Hac Derviş Ali adında birinin tamir eylediği hakkındadır (Sak-Çetin, 2008: 429.; Sak, 2006: 441).

Bu caminin bizi ilgilendiren kısmı, kuzey cephesindeki II. Kılıçarslan (1155-1192)’in (Özaydın, 2002: 399-403) adının geçtiği bir kısmı eksik olan sülüs hatlı Selçuklu kitabesidir (Arslan, 2017: 924-925) (Foto.: 2).

Biz bu kitabenin **kesin olarak** Caca oğlu Nureddin Bey vakfiyesinde adı geçen camiye ait olduğu ve söz konusu caminin de günümüzdeki mevcut cami olduğu **iddiasında değiliz**. Amacımız bu kitabenin söz konusu vakfiyeye birlikte değerlendirildiğinde akla getirdiklerini sizlerle paylaşmaktır.

Şimdilik elimizde kesin olan iki belge var: birincisi Konya’nın dış kale surları dışındaki Arslan Köyü’nde 1272 yılından önce yapılmış bir Selçuklu camisinin varlığı, ikincisi ise Konya dışarısındaki Karaarslan Köyü’ndeki bir camide tespit edilen II. Kılıçarslan devrine ait bir Selçuklu kitabesi...

KİTABE ŞÖYLEDİR:

YAZILIŞI¹

السلطان المعظم علاالدنيا و الدين
قليج ارسلان بن مسعد (برهان ؟) امير المومنين

OKUNUŞU

Es-sultan el-muazzam ala’üd-dünya ve’d-din

Kılıç Arslan bin Mes’ud (burhan ?) emir’ül-mü’minin

ANLAMAMI

Din ve dünyanın yücüsü, büyük Sultan

İnananların emiri Mesud oğlu Kılıçarslan

Kitabenin hangi yapı türüne ait olduğu anlaşılabilir. Bunun Konya’daki bir Selçuklu yapısına ait olduğu ve yıkılması ile bugünkü yerine konulduğunu düşünmekteyiz. Ancak cami üzerinde bulunması bunun bir camiden buraya nakledildiği fikrini de düşündürmektedir. Belki de aynı yerde bulunan bir Selçuklu Camisi yıkılmış ve yerine şimdiki cami yapılarak bir duvarında da kitabesi korunmuş olabilir.

¹ Kitabenin okunmasında desteğini gördüğüm Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya Şimşir’e teşekkür ederim.

² İbrahim Hakkı Konyalı, bahse konu Diğer Karaarslan Mescidi adındaki yapının; halk arasında Karaarslan’ın biraderi tarafından yaptırıldığına konuşulması üzerine Konya Zenburi Mescidi olabileceğini tahmin eder (Konyalı, 2007:274). Ancak bununla ilgili herhangi bir maddi delil bulunmaz. Bu nedenle Konyalı’nın kendi ifadesinde de belirttiği üzere bu iddia rivayetten öteye gidemez.

Aynı köydeki camiye bu kez 1483 tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri'nde rastlarız (Coşkun, 1996: 64). Ancak burada "Karaaslan Mahallesi Mescidi" ve "Diğer Karaaslan Mescidi" şeklinde iki ayrı yapıdan bahsedilir. Bu durum "Taşra Karaaslan Camii"nin varlığını teyit ettiği gibi, akla dış şehir surları içinde kalan "İç Karaaslan Mescidi"ni de getirir. Başka bir deyişle, bunun "İç" olarak nitelendirilmesi, bir de "Dış", yani "Taşra"da, şehir surlarının dışında inşâ edilmiş bir benzerinin olduğunu düşündürür. Nitekim Caca oğlu Nureddin Bey'in "Konya şehrinin dışarısında..." ifadesi bunu doğrular niteliktedir. Aynı şekilde 1261 H., 1845 M. tarihli bir temettuat defteri kaydında burası "Dışarı Karaaslan Mahallesi" olarak tarif edilir (OAK: 10277).

İç Karaaslan Mescidi, Karaaslan Türbesi'ndeki tarihsiz kitabeyle dayandırılarak I. İzzeddin Keykavus ve I. Alaaddin Keykubat zamanlarının önemli devlet adamlarından Necmeddin lakaplı İbrahim oğlu Karaaslan'a atfedilmektedir (Önge, 1988: 53.; Konyalı, 2007: 273-274, 414-416.; Karpuz, 2009: 177, 413). Biz Selçuklu devrinde yaşamış Karaaslan adındaki bir şahsiyetin varlığını İbn-i Bibi'den öğrenmekteyiz (Konyalı, 2007: 416). Son olarak 1233 yılında Erzurum'da karşımıza çıkan Karaaslan'ın lakabı ise Ziyaeddin'dir. Kaynakların çoğu Necmeddin ve Ziyaeddin lakaplı Karaaslan'ın aynı kişiler olduğunu düşünürler (Önder, 1971: 185.; Duran, 2001: 70.; Konyalı, 2007: 416.; Karpuz, 2009: 413). Biz de aynı şeyi düşündüğümüzde ve mevcut II. Kılıçarslan kitabesinin Cacabey vakfiyesinde adı geçen yapıya ait olduğunu varsaydığımızda; I. İzzeddin Keykavus ve I. Alaaddin Keykubat devirlerinde görev yapan ve son olarak 1233 yılında adına rastladığımız Necmeddin ve Ziyaeddin lakaplı Karaaslan'ın II. Kılıçarslan döneminde de yaşamış bir devlet adamı olduğu kabul edilebilir. Nitekim Karaaslan'ın II. Kılıçarslan'ın tahta çıkış tarihi olan 1155 yılı civarında doğduğu, II. Kılıçarslan'ın son demlerinde (1192 yılı civarında), yani 35-37'li yaşlarda Taşra Karaaslan Camii'ni ve ölümüne yakın bir dönemde ise (1233 yılı civarında), 78-80'li yaşlarda İç Karaaslan Mescidi'ni pekâlâ yaptırmış olabilir. Başka bir deyişle; Caca oğlu Nureddin Bey vakfiyesinde geçen Taşra Karaaslan Camii, bânisi Necmeddin Karaaslan tarafından II. Kılıçarslan döneminde 12. yüzyılın son çeyreğinde, İç Karaaslan Mescidi ise yine aynı bânî tarafından I. Alaaddin Keykubat döneminde 13. yüzyılın birinci yarısında yaptırılmış olabileceği gayet düşünülebilir. Bizi bu fikre yönelten neden, arşiv kayıtlarından öğrendiğimiz kadarıyla iki caminin de kendi dönemlerinde ve sonrasında "Karaaslan" adıyla anılmalarıdır. Karaaslan adı kullanılırken ayırt edici bir sıfat kullanılmaması, bâninin aynı Karaaslan olabileceğine işaret olmalıdır. Ayırt edici tek özellik camilerin "iç" ve "taşra" olarak adlandırılmalarıdır. Aslında sadece bu bile iki yapının aynı bânî tarafından yaptırıldığına dair güçlü bir kanıt sayılabilir.

Bu iddianın dışında caminin bânisine dair akla gelen ikinci bir ihtimal ise şöyle olmalıdır: Her ne kadar kaynaklar Necmeddin ve Ziyaeddin lakaplı Karaaslan'ın aynı kişiler olduğuna dair görüş bildirseler de bunu kanıtlayabilecek kesin bir delil bulunmaz. Böylelikle bu kişilerin kardeş ya da baba-oğul gibi bir akrabalık bağları bulunabileceği gibi tamamen ayrı şahıslar olabileceği de ihtimal dâhilindedir. Nitekim Selçuklu devlet adamlarına verilen sıfatların her daim tek sıfattan oluştuğu bilinir. Yani bir kişinin iki sıfatla birden anıldığına pek şahit olunmaz. Buradan hareketle, bu kez Necmeddin ve Ziyaeddin lakaplı Karaaslan'ın ayrı kişiler olduğunu düşündüğümüzde ise her ikisinin de bu camiye bânîlik yapma ihtimali doğar. Kim bilir belki de bugüne değin bilmediğimiz üçüncü bir Karaaslan isimli ya da lakaplı başka bir şahıs, II. Kılıçarslan döneminde bu camiye bânîlik yapmıştır.

Düşük de olsa üçüncü bir ihtimali daha göz ardı etmemek gerekir. Anadolu Selçuklu yönetiminden bildiğimiz Karaaslan dışında bir diğer Karaaslan'ı Artuklu tarihinde görürüz. Artukluların Hasankeyf Kolu'na bağlı olarak hüküm süren Fahreddin Karaaslan (1144-1167)'in II. Kılıçarslan ile dünür oluşu (Usta, 2002: 481) kafalarda şüphe uyandırmaktadır. Aynı zamanda II. Kılıçarslan'ın da damadı olan Fahreddin Karaaslan'ın oğlu Nureddin Muhammed kayınpederi tarafından kendisine verilen çeyizlerle babası adına Konya'da böyle bir eser yaptırmış olamaz mı sorusu akla gelmektedir.

Bizi bu düşünceye sevk eden durum sadece II. Kılıçarslan'ın Artuklu Karaaslanı ile akrabalık bağı kurmuş olması değil aynı zamanda İç Karaaslan Türbesi'nde Karaaslan'ın babası olarak İbrahim adında birinin gösterilmiş olmasıdır. Artuklu tarihine göre İbrahim, Fahreddin Karaaslan'ın amcası konumundadır. Bu durumun yanlış yazılmış olabileceği, yani İbrahim'in aslında Fahreddin Karaaslan'ın amcası değil de babası olabileceği ihtimalini göz ardı etmemek gerektiği kanısındayız.

Son olarak şunu da ihtimal dâhiline alabiliriz ki; II. Kılıçarslan devrine ait bu kitabe bir camiye değil kim bilir belki de kale, kervansaray, medrese gibi başka bir yapıya aitti... Nitekim kitabenin eksik hali ile bile büyük boyutlu olması buna delil olabilir.

Sonuç olarak; Kırşehir Emiri Caca oğlu Nureddin Bey'in vakfiyesinde ve 1483 tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri'nde bahsedilen Taşra Karaaslan Camii'nin 1930 tarihli bu cami olduğu, bu caminin ise üzerindeki II. Kılıçarslan kitabesinden hareketle 12. yüzyılın son çeyreğinde, bir ihtimale göre Anadolu Selçuklu devrinin önemli devlet adamlarından olan Ziyaeddin ve Necmeddin lakaplı Karaaslan, bir ihtimale göre Ziyaeddin Karaaslan, bir ihtimale göre Necmeddin Karaaslan yahut bir ihtimale göre de hiç bilmediğimiz bir Karaaslan, çok düşük bir ihtimale göre de II. Kılıçarslan'ın damadı olan Artuklu Emiri Fahreddin Karaaslan oğlu Nureddin Muhammed tarafından babası adına yaptırılmış olabileceğini düşünmekteyiz. Yine mevcut Selçuklu camisinin 17. yüzyılda tahrip olması veya yıkılması sonucu Mevlevi Derviş Ali tarafından yeniden inşâ edildiği ve 1930 yılında da bu caminin yıkılması üzerine şimdiki caminin yaptırılmış olabileceğini söyleyebiliriz.

Foto. 1: Konya Taşra Karaaslan Büyük Camii

Foto. 2: Konya Taşra Karaaslan Büyük Camii Kuzey Cephesindeki Selçuklu Kitabesi

KAYNAKÇA

- Arslan, M. Anadolu'da Selçuklu Çağı Cami ve Mescit Mimarisi, 2, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Türk-İslâm Sanatları Bilim Dalı Doktora Tezi, Erzurum, 2017.
- Bayburtluoğlu, Z. "Caca Oğlu Nureddin'in Vakfiyesi'nde Adı Geçen Yapılar", Vakıflar Dergisi, XXV, Ankara, 1995, 5-8.
- Coşkun, F. 888/1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri (Tanıtım, Tahlil ve Metin), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk İktisat Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996.
- Duran, R. Selçuklu Devri Konya Yapı Kitâbeleri (İnşa ve Ta'mir), Ankara, 2001.
- Karpuz, H. Türk Kültür Varlıkları Envanteri Konya 42, I, Ankara, 2009.
- Konyalı, İ. H. Konya Tarihi, Konya, 2007.
- Önder, M. Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz), Ankara, 1971.
- Önge, Y. "Alaaddin Keykubad Döneminde Konya'da İnşa Edilmiş Mimarlık Eserleri", Selçuk Dergisi Alaaddin Keykubat Özel Sayısı, 3, Konya, 1988, 49-60.
- Özaydın, A. "Kılıcarslan II", İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, XXV, Ankara, 2002, 399-403.
- Sak, İ. 47 Numaralı Konya Şer'îye Sicili (1128-1129/1716-1717), Konya, 2006.
- Sak, İ., Çetin, C. 45 Numaralı Konya Şer'îye Sicili (1126-1127/1714-1715), Konya, 2008.
- Temir, A. Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur El-Din'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi, Ankara, 1989.
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları, Fon No: C..EV., Dosya No: 85, Gömlek No: 4205, Tarih: 03.12.1215 H.
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları, Fon No: İE.EV., Dosya No: 25, Gömlek No: 2923, Tarih: 13.05.1105 H.
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları, Fon No: İE.EV., Dosya No: 40, Gömlek No: 4585, Tarih: 18.09.1130 H.
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları, Fon No: MLVRD.TMT.d..., Dosya No: 10277, Tarih: 29.12.1261 H. Usta, A. "Artuklular", Türkler, VI, Ankara, 2002, 471-483.